

SUHE KURADIGA

166. Kirik ei salli teist tarka oma kõrval, ammugi siis mitte teise usu, resp. paganuse või ebausudustajat nõida. Kirik õpetab ja usub isegi, et eht nõid on ikka mingis vahekorras kuradiga, on müünd oma hinge sellele mustale härrale ja väärib kui mitte juba siin ajalikus elus tagakiusamist ning tuleriita, siis seda kindlamini pärast surma “sääl” — igavest põrgut. Kiriku mõjul usub ka liivlane, et kurat on nõia õpetaja ja peremees, nõid on kuradi sell, sulane, ori jne., nagu see väljendub selgesti pikas nimetus-tereas, millega söimatakse nõida (vt. § 155).

Selleks, et astuda kuradiga vahekorda, on enne kõike vaja saada temaga kokku, sobitada nii-ütelda tutvust, ja see ongi iseendast üsna kerge: tarvitseb ainult vilistada, vile on kuradi keel (L, Pr), vile on kuradi töö (L, Kr, V). Vanasti alati keeldud vilistamast: “Ära sa vilista, ära sa vilista: leib tuleb, leib tuleb!” ja kui küsitud, mis leib see tuleb, siis vastatud, et kuradi leib (Kr). Mõnikord kutsutakse kuradit nimelt just kolmekordse vilega (Ir Set = S. 104, vt. § 135, LRU II 212), teinekord piiritellakse tingimusi veelgi kitsamalt: kui õhtul hämaras vilistetavat, siis vilistetavat kuradit enda manu (Pz, SjäWied, LGR 423, 32); kui vilistetakse toas, siis kutsutakse kuradit (Sr) või siis kuradilapsed tantsivat (L) või siis põlevat see tuba ära (L); lõpuks arvatakse, et ainult neljapäeva õhtune vile kutsub kuradit ligi (Pr).

Aga ka üksikasjalikumalt kirjeldetakse kuradiga kokkusaamise tseremoniaali. — Neljapäeva õhtul tehakse tokiga ristteele suur ring, pistetakse tokk ringi keskele ja vilistetakse, — siis kurat tuleb; ühtlasi peab palvetama, et ta ei tuleks liig koleda tormiga, vaid nii, et ei oleks hirmu (Kr). Keegi mees teind nõndaviisi; kurat tulnud manu — selline tore noorisand, viksitud saapad jalas, — küsind mehelt, mida see tahab; mees ütelnud, kas kurat võiks anda talle kõike, mida ta iganes soovib; kurat vastand, et enne vaja teha kontrakt, vaja kirjutada verega nimi alla, siis mees küll võib saada, mida aga tahab (Kr 91 = S. 140).

Niiviisi siis, kui kurat ilmub vile pääle kohale, siis tehakse temaga kindel leping ehk “säädmine” = sädimi (Sr, Ir, Pr), mille ratifitseerimiseks peetakse verega “allakirjutamist” (L, Sr, Ir, Kr, Pr, V), s.t. antakse kuradile kura käe nimetissõrmest kolm tilka verd (L, Kr, Pr), — ja valmis ongi kontrakt, “kiri” = pakera (Sr, Kr, Pr), millega andja hing on müüdnud kuradile (L, Sr, Ir, Kr, Pr, V) (veretilkade kõrval antakse oma hing kuradile ka sel teel, et armulaual ei sööda “jumalaleiba”, seda Jeese ihu, ära, vaid tuuakse koju või maetakse risti alla (L 31), mispuhul vt. § 161). Mõni mees tüssab küll sääljuures kuradit ega anna verd, vaid mõne looma verd (Kr). Nii näit. vana Zuonkõ (V), see suur liivi jutukangelane, pole kah verd andnud, vaid midagi muud, nõnda et kurat pole saand tema hinge omale (Pr 93° = S. 140). Iseäranis huvitavalt kirjeldab kuradiga vahekorda astumise võimalusi ja kuradi tüssamist järgmine jutustus.

HINGEPÄÄSTMINE KURADI TÜSSAMISEGA (S. 125)

Ire-külas vana Zelliń käind merel iga päev, aga taI pole õnnestund kunagi lesti saada nagu muil. Nüüd ükskord üks vana mees tulnud ja ütelnud talle: “Kui sa nii teed, nagu ma tahan, siis sul on alati lesti ja kõiki kalu.” Vana Zelliń öelnud: “Jah, ma teen, nagu käsed.” Nüüd vanamees ütelnud: “Noh, mine ja varasta peremehelt kaks oinast tallist ja tapa maha. Liha sa võid ise süüa, aga südamed ja kaks nahka, pää ja jalad, need pead tooma öösel kell kaksteist metsa ja ära põletama.” Vana Zelliń öelnud: “Ei, seda ma ei või teha, vargaks ma pole sündind ja vargana ma ei taha surra!” Siis vanamees öelnud: “Hää küll, lõika oma nimetissõrme ja tilguta kolm tilka verd paadi esimesele otsale.” Vana Zelliń öelnud jälle: “Kuradile ma end ei anna!” Aga vanamees sõnand taas: “Noh, kui sa sellega ei ole rahul, siis mine merele ja viska esimesest loomusest, kui vead, kolm lesta üle kura õla merre tagasi.” Vana Zelliń öelnud: “No seda ma katsun.”

Nüüd teisel hommikul vana Zelliń läind merele. Tõmmand esimese loomuse välja, — sääl olnud kolm suurt lihavat lesta. Vana arutelnud endamisi: viskaks — ei viskaks, viskaks — ei viskaks?! Siis tõstnud need kolm suurt lesta ja visand üle kura õla merre tagasi. Kaaslane hüüdnud: “Sina jumalatu! mis sa nüüd teed?” Vana öelnud: “Heidame nüüd loomuse, — siis sa näed, mis saab.” Nad heitnud ja vedand välja, — olnud niipalju lesti, et pool vadakotti. Siis vana Zelliń öelnud: „Näe nüüd, mis tegid kolm lesta, et visati nad merre tagasi!”

Nüüd vana Zelliń'il olnud lesti, kui ta läind merele, igakord terve laadung. Aga see vanamees tulnud iga neljapäeva õhtul tema juurde ja küsind: “Kunas sulle saab küll?” Zelliń vastand: “Siis, kui mulle pole enam vaja.” Ning vanamees öelnud: “Noh, mihklipäeva õhtuni sa võid püüda, siis pead tulema minuga ühes.” Pärast seda vana Zelliń pole sõandand enam merele minna. Ta andnud oma võrgud teisele mehele

püüdmiseks, oma kasuka ning kübara ka ja öelnud: “Kui mu kasukas ja kübar on sul merel kaasas, siis on iga kord kalu.” Ja sel sügisel olnudki kalu alati küllalt, kui nad läind merele.

Mihkclipäeva õhtul vana Zelliń tulnud randa ja öelnud teisele mehele: “Täna õhtul merele ära mine.” Teine aga vastand: “Tuleb minna, teised kõik lähevad.” Siis vana Zelliń öelnud: “Vääna mu kasukas kokku nagu inimene, pane mu kübar talle pähe ja aseta ta paadi ninna, viimsesse otsa.” — Nad läind merele, ja teine mees teind nõnda. Kella üheteistkümneme aegu öösel nad magand paadis, ja see mees kuulnud, et keegi kõneleb paadi otsas ja imeteleb: “Zellińi paat, Zellińi kasukas, Zellińi kübar — Zellińit ennast ei ole!” Kolm korda nii öelnud, see vaim, ja kolmandat korda kui öelnud need sõnad, siis tõmmand kasuka kõige kübaraga paadi otsast ja joosnud möirates ära, hüüdnud veel ise: “Võtan siis kelmi kasukagi ära, kui tend ennast ei saa!” — Nõnda vana Zelliń jäänd ellu, saand palju kalu ja petnud kuradit. — Kr Ket 72 (22).

KURADI KÄSILASE PÕLETAMINE TULERIIDAL

(S. 140 + 146)

Va Punab peremees Irel tahtnud saada rikkaks. Omal jõul ta seda pole suutnud ja otsind sellepärast kuradi abi: neljapäeva õhtul ta läind rehe taha ja vilistand. Kui ta kolm korda saand vilistand, tulnud ka kurat ja küsind, mida ta tahab. Kurat olnud nõus tegema tend rikkaks, kui Punab jätab talle oma hinge, ja Punab luband.

Siis hakandki kõik need patud ja nõiateod, millega Punab enda hukatusse viind. — Mis muil rikutud ära, see tulnud temale juurde; kui muil vili kuivand “välja”, siis kurat teind nii, et tema vili kasvand; tema elajad olnud terved, muil nad jäänd haigeks ja kärvand maha; ka muile inimesile kurat saatnud pääle igasugu haigusi, ainult Punab olnud terve.

Kuid asi ulatund lõpuks mõisaisandate kõrvu. Punab võetud kinni, tunnistet kohtus kuradi- ja nõiatöös süüdlaseks ja põletet tuleriidal ära. Kõik ihu põlend küll ära, kuid tema patust südant tuli pole võtnud vastu, see hüpanud tulest välja ja paugahtand lõhki. Sääl siis tulnud avalikuks, mida kurja kõike Punab teind omas elus, sest kõigest, mis ta rikkund elus ära, olnud jäänd üks täht või märk — inimesist juus, loomest karv jne. Ning niipalju ta olnud teind häda, et kõik ta süda olnud täis juukseid ja karvu. — 1 Ir 5, 2 Ir Ket 27 (2) (Vrdl. Lätis LP VII 697/9).

167. Esitet Punab-talu peremehe lugu on ühtlasi ka ainus “nõiaprotsess”, mälestus millest on püsind elavana Liivi rannikul veel täniseni. Harilikult nõia maine elu menestub hästi, ja kuigi nõia surma kirjeldetakse küll pea alati kohutavana, siis pole selle põhjuseks ometi mitte tuleriit, vaid hinge järele tulev kurat, nagu alamal näeme (vt. § 168). Niikaua aga kuni nõid elab veel maa pääl, ta võib kuradi abil teha kõike, mida iganes tahab (Pr), võib teha halba nii mis jäle (L — vt. ka § 163—165); arvatakse isegi, et ta on otse sunnitud tegema halba, kurat kihutavat teda selleks (L). Nii kurat suure halli mehe näol sundind suurt Lūž-küla nõida Forš'i hukutama jutustaja isal seitse lehma ühe aastaga, nagu üks tark seda isale seletand; targa ennustust mööda jutustaja isa ise ka näind seda halli meest (resp. kuradit) nõia selja taga (L [68:] = S. 144) (Sama loo teist osa vt. § 168: Kuradi väljaajamine Lääne-Liivi “Suurnõiaast”).

KURAT JUHATAB NÕIALE KADUND SÕRMUSE

(S. 141+ 112) (Sõrmuse motiiv lõhnab natukese nagu Mt. 164l (Doktor Allwissend) järele. Riia sillal kisklevate härgade puhul vrdl. § 124, LRU II 164/5)

1) “Suurnõid” (vt. § 156) eland siinsamas talus, kus jutustaja isegi. Siia tulnud inimesi kokku: kui kadund kellegil midagi ära, tulnud küsima. — Ühel isandal üks sõrmus kadund ära. Nõid ütelnud, kummuti nuka all olevat, ja võtnud kura nimetissõrmest lõigand verd, sellega kirjutand. Igalt, kes tema juurde läind küsima, võtnud verd. Toa otsas öösel kaks-kolm korda ta vilistand. Kurat tulnud kohe, öelnud, et Riia sillal kaks härga... Tulnud, rielnud, peksnud — verega kirjutand alla kaks meest, üks saanuks temale, tema aga pidand tulema ära, pole saand midagi.

Karusid olnud metsas. Härrased olnud jahil. Karu kiskund (suurnõial) silmade päält naha maha, siis see nõid olnud “valmis”. — L 45 (95 a. rauga segane mälestus oma talu suurnõiaast).

2) Ühel emandal kadund sõrmus ära, ja sulane läind küsima selle vana Dēliń-talu (L) peremehe juurde, kus tema emanda sõrmus on, sest see vana Dēliń olnud selline “teadja”, “kaval” s.t. tark. Ja siis see

saatnud, las see sulane mingu magama sinna õunaaida ja hobune kah sinna (ratsa ta olnud, kõrge aid olnud). Siis see sulane näind, kuis see peremees läind “maa poole” s.t. ida poole mäekünkale ja vilistand kolm korda. Kohe tulnud üks mees. See küsind: „Mis sa tahad minust?” — “Noh, ütle, kus selle emanda sõrmus on” (see olnud taas kurat). — “Mis sa mind kutsusid selle sõrmuse pärast, sest see on säälsamas kummuti all, kuna Riia silla pääl kaks härga pusklevad ja mina saanuksin ühe omale!” (Ja need härjad võib-olla kaks meest taplesid). Ning nüüd mis vana Dēliń maksab talle? — Vana vastand, mingu võtku see sulane. — “Kuis ma seda saan võtta: sel on viis risti rinna pääl!” (Need olnud sõrmed kokku pandud). Noh, võtku siis see hobune. — Ta seda hobust ei võivat saada: see olevat hõbedaste kammitsatega kammitsasse pandud (vast oli rist ka veel ette tehtud). Noh, mis siis tema talle andvat? — siis ta andnud oma härja temale.

Ning pärast kurat võtnud tema enda ka ära. Ta öelnud oma lastele, et hommikul härg tapetakse maha. Ta viind ree aida, kus selle härja (Jaan olnud selle nimi) tapmine pidand olema, ja öelnud: “Küll teie näete, et hommikul tapame Jaani maha!” Kuid ta pole seda teist päeva ise “ära oodandki”. Öösel uks paugatand lahti ja tulnud üks must sisse, haarand vana Dēliń'il jalgu ja virutand vastu uksepiita — kohe lõualuud ära. Hommikul alumised lõualuud olnud põrmandul maas, kuna vanameest ennast pole enam nähtudki, mitte ka härga, mitte midagi — paska vaid olnud. Ja need lapsed (kolm poissi olnud), need joosnud selle hirmuga ära sisemaale.—L117 (Sama vanamees pidand endal ka ju ussi pingi all, millest ligemalt vt. LRU IV).

KURAT JUHATAB NÕIALE VARASTET HOBUSED

(vgl. S. 141)

Tee veeres Windau linna, Lūž-külast oma parkümmend versta veel edasi eland metsavaht Eisenberg, kes olnud kuulus nõid. Kord jutustaja isa ehitand İra-külas ühele peremehele paati, ja siis varastet öösel peremehelt kaks hobust ära. Jutustaja isa naernud nagu naljaks, et täna pühapäev, et aega on, et võiks sõita õige va Eisenbergilt küsima, kus hobused on. Naernud, naernud, ja lõpuks nad võtnud kätte ning sõitnudki metsavahi manu — jutustaja isa ja veel üks teine mees kahekesi. Noh, saand sinna, metsavaht käsknud mehi ööseks jääda: päeval ta ei saavat uurida asja järgi. Öhtul metsavaht ajand mehed teise tuppa magama, kuid need magama pole heitnud, vaid hakand kaarte mängima. Korraga nad kuulnud kõrvaltoas vilistamist, siis teist ja kolmat korda. Jutustaja isa öelnud, nüüd metsavaht kutsuvat oma kuradit, vaja kuulata, mida kurat kõneleb. Nad läind ukse taha, ja juba säääl üks võõras hääl öelnudki: “Inimesed kuulevad, ei saa kõnelda!” — “Mitte keegi ei kuule, kesköö on käes, kõik magavad, ära tee lollust, ütle, kus need varastet hobused on!” — “Kolmanda liivakangru juures on hobused kinni seotud, ja varas luurab muid hobuseid.” — Mehed pole tahtnud maksta Eisenbergile tasu ja sõitnud öösel salaja minema. Läind juhataet kohta ja leidnud tõepoolest hobused pedaja külge seotud. Pärast käind muid kah veel metsavahilt abi otsimas, kuid tema seletand, ta ei saavat enam nõu anda, tema kurat pahandavat, et tend veetakse nina pidi, tema jõud ei jaksavat enam. — Pr [266.] (Eestis vt. FFC 25, S. 104. Lätis vt. LP VII 705 jj.).

168. Nagu juba mainitud, kujutellakse nõia surma kohutava sündmusena, sest see on põrutav moment, kus tasuks üürikese maise abi eest kurat pärib igaveseks nõia hinge: surnud nõia “vaim” ei lähe jumalale, vaid kuradile (L, Kr, Pr). Vastavalt sellele kirjeldetakse nõia surma väga mõjuvais värves (alamal esite-tavaid motiive nõia surmast Liivis tuntakse üldjoontes ka Lätis: vt. näit. LP VII 709 jj. Vastavaid rohke-arvulisi muinasjutte ja muistendeid vt. Šmits, LPT III 43—103 (Nr. 2—5)). — Juba välises ilmas, looduseski on nõia surma puhul hirmus tuisk, torm ja maru (L, Pz) (Vt. alamal Sr 113, Kr 134, V 157. Vt. ka § 156, lhk. 21/2). Kui surnud Piza-külas kuulus nõiamoor, va Sūr Trīn, siis olnud hirmus ilm (Pz). Kui üldse kuskil laip on veel matmata ja sel ajal tekib kole maru, siis on kindel, et surnu on olnud eluajal nõid (L). Kui nõia laipa viiakse õuest välja kalmistule, siis kuked kirevad kangesti, miks ta olnud selline “kunstnik” (Kr). Nähakse isegi musta siga jooksmas, kui halba “vaimu” (!) viiakse kalmu (V).

Ka nõiale endale ta surm on kole piinarikas. Öeldakse, et nõid ei saavat kuidagi viisi ära surra, vaid karjuvat mõnikord hirmsasti ja hädaldavat aina: tal ju kurat sees! (Pr). Jutustaja enda kodus, Kukš-talus (Kr), keegi nõiamoor pole saand kuidagi surra; jumalateenistuse ajal ta karjund kaks tundi koledasti appi, suur must peni seisvat tal jalutsis ja tahtvat süüa teda ära (Kr [177.] = S. 145). — Just see kuradi hinge järele tulemine teebki nõia surma kohutavaks. Vastavaid kirjeldusi jutustellakse igalpool suure huviga, kusjuures nii Ida-kui Lääne-Liivis “tõesti sündind lood” on kontsentreerund ranniku kuulsaimate nõianimede ümber. Nende lugude dramaatiliseks kulminatsiooniks on ikka nõia püüd saada veel viimsel momendil kuidagi viisi vabaks kuradist. Paar võimalust teatakse tõesti olevat, kuis vabaneda kohustusest anda oma hing kuradile. — Kuna lepingu põhjal kurat kohustub ka omaltpoolt aitama nõida igas asjas

siin maises elus, siis loomulikult leping kaotab oma maksvuse, kui üks pool ei täida kõiki tingimusi. Sellepärast püütaksegi siis anda kuradile töid ja ülesandeid, mida isegi see vägev mees ei suudaks täita. Juba varem, kuradi päätükis (§ 136, LRU II 221—224), jälgisime selliseid anekdoodiilmelisi jutustusi, kuis Ida-Liivi kuulus kunsttükimees vana Zuonkõ hangib Riias omale karbikeses “noor-isanda” ja laseb teha seda igasugu võimatuid asju, et päästa oma hinge. Teiseks võimaluseks vabaneda kuradist on see, et pakutakse talle enda asemel kellegi teise hing, aga seegi pole kerge asi ega õnnestu harilikult mitte, nagu selgub alamal järgnevaist jutustusist. Ja kolmandaks võimaluseks on lihtsalt vanakurja tüssamine, millest oli juttu juba eelpool (vt. § 166). Lõpuks neljandaks nõia kuradist vabastajaks (nagu ka kuradi päälesaatjaks — vt. § 162) on juba puhtkiriklik akt: papi õnnistus, palved ja jumalaarmu andmine, kusjuures eriti võimsaiks peetakse veel seniajani just katoliku pappe (L, Pz, Ii, Ir, Pr). — Järgnevu nüüd vastavad muistendid.

SURNUSÖRMENEGA PIIMASEGAJA SURM

On üldiselt tuntud siin arvamine, et kui surnusõrmega piima segada, siis hästi paks koor päale tuleb. Puojp-mõisas olnud keegi meier, kes seda tahtnud proovida ja muretsendki surnusõrme ning segand sellega piima. — Koort saand tõesti alati palju. Selle mehe surm olnud aga ka kohutav: kurat vaevand teda suremisel nii, et kõik ümberolijad hirmu pärast toast välja joosnud ja ta üksinda surema jätnud. — Ir (< Ii) Lnb 702 (3).

KURAT VIIB NÕIA ÕLLEJOOJATE HULGAST (S. 145)

1) Silõbrõm-peremees olnud selline kuradiuskuja. Kord ta kutsund sõbrad kokku õlut jooma ja karjund ise, et hoitagu tend kinni, talle sõidetavat mustade hobustega järgi. Korruga tulnud selline tuulepuhang ja kiskund peremehe sõprade käest välja ühes kõigi uksepiitega, mis leitud pärast väljast pilpaiks purunend. Natuke aega hiljem Kalnika karjased leidnud oma nõmmest lõhkikistud inimlaiba poole pedaja all maas, kuna teist poolt pole leitudki. Sellele männile lõigatud rist. See lugu on tõesti sündind 80 aastat tagasi Dodangeni vallas Uost külas. — Sr 135.

2) Va Põrap-peremees orjand kuradit. Jõudnud aeg, kus kurat pidand saama ta hinge. Siis peremees kutsund küla peremehed kokku oma manu ühel õhtul ja jootnud neile laua ümber õlut. Ta ise istund keskel ja mõtelnud endamisi, et vast kurat ei leia teda teiste seast üles. Nõnda nad siis joonel laua ümber. — Korruga tulnud selline torm, et murrab puha puruks ja jahuks, uks paugatund valla, tuli kustund ära, mehed ainult tundnud, et Põrap pugend laua alla ja liikund laua alt edasi ukse poole. Siis tõmmatud taas tuld ja nähtud, kuis Põrap läind uksest välja, tagurpidi mööda põrmandut, nagu keegi veaks teda väevõimul jalgu pidi.

Hommiikul mindud teda otsima, sest ta pole tulnud ikka veel koju. Ja siis leitud ta põllu tagant metsast üks tema jalg ja soolikaid, muud pole leitud, kurat söönd ta persesse. Sinna, kus see jalg olnud pedaja all maas, sinna lõigatud pedajasse rist, ja see rist ning puu on sääl veel tänini. — Kr 134.

NÕID TAHAB ANDA KURADILE NAABERPEREMEEST

(S. 145)

Vana Langs (V) jutustand kord Zuonkõ-talus (V) olles järgmise loo. — Vaid-külas Lõz-talu peremees olnud kuradi orjas. Lõpuks jõudnud aeg, kus ta pidand andma kuradile ühe hinge. Ta läind vana Zuonkõ juurde jõulu ajal ja jutustand õlle man oma häda. Vana Zuonkõ ütelnud: “Eks sa või anda oma ämma!” Vana Zuonkõ teadnud küll, et seda ei saa anda, see olnud seks liig vana, aga just sellepärast ta ütelnudki. Vana Lõz kahjatsend kah, et see on liiaks vana, seda kurat ei tahtvat. Vana Zuonkõ juhatand, andku ta siis oma Saaremaa poiss (ühe saarlase ta olnud andnudki juba!). Lõz seletand jällegi vastu, see saarlane olevat veelgi targem kui tema, sellele ta ei saavat teha midagi. Endamisi aga vana Lõz-peremehel olnud see “meel”, et ta tahab anda enda eest vana Zuonkõ. Lahkumisel nad läind esisest välja minema, kuid ukse taga hakand tülitsema: kumbki pole tahtnud minna välja esimesena. Nii nad tülitsend: Lõz ajand vana Zuonkõ ees, kuid Zuonkõ seletand, et see ei passi, kui külainimene peab ukse kinni panema. Zuonkõ saand aru, et kui ta läheb ees, siis tema ise ongi see “küpsis”. Midagi parata — Lõz läind välja ja vana Zuonkõ sõnand veel tasakesi järgi: “Võid ise minna oma isanda manu, keda oled orjand!” (tüübiline vahejuhtumus tegelikust elust, mis viidud kausaalsesse ühendusse nõia hinge kuradile andmisega!).

Lõz läind koju, pole saand säält mingit abi. Ta läind toa pääle hobuseile heinu pistma. Ja siis tüdruk all kuulnud, kuis ülal kahekesi riieldud. Vana kurat öelnud: “Sa oled petnud mind küllalt, nüüd sa pead tulema, aeg on käes!” Siis nad ütelnud üksteisele vastamisi: “See pole sugugi nii, nagu sina tahad, — see on nii, nagu mina tahan!” Kolm korda nad mõlemad öelnud nõnda üksteisele. Pärast teda tüdruk kuulnud, kuis miski kukkund toa ette maha kui broigt. Joostud vaatama: peremees pikali toa ees maas, valmis.

Matusele pühapäeva hommikul tulnud ka kaks peremehe õde. Enne puusärgi äraviimist need öelnud, vaja vaadata veel viimast korda vana venda, ja teind puusärgi valla, — see olnud täis karvaseid ussikesi, mitte üht inimest pole olnudki. Siis pandud ruttu kaas uuesti pääle ja maetud puusärk maha. — Ja seda lugu on jutustand just oma silmaga nägijad. — Pr 37.

NÕID MATAB POISIKESE LIIVAAUKU (S. 143)

Sānag-külas va Mit'tõn Añdrõks orjand kuradit ja pidand andma sellepärast ühe hinge kuradile. Naine olnud tal suremas haige, ja noh, kui muud ei saa, siis selle hing pidanuks minema. Aga vanamees kutsund külast ühe noore poisikese endaga metsa kaasa kaevama liivakünkaist välja maamütte. Nad läind metsa ja hakand kaevama, — poisi ta pannud kaevama ja ise taas oodand väljaspool, kunas mütid tulevad. Auk olnud kaevatud juba nii sügavale, et poiss pole ulatund enam välja. Siis va Añdrõks paisand poisikesele liiva pääle augu täis ja läind ise koju.

Ema oodand poega koju, hakand nutma ja otsima teda taga. Teised seletand, va Añdrõks viinuvat poisi metsa. Ema läind Añdrõksi juurde küsima. See pole tahtnud ütelda esialgu, saland kõik maha. Ema käind aga temale pääle, ta peab tulema näitama, kuhu ta poisikese pannud. Siis Añdrõks viind nad sinna, kus poisikene olnud augus. Poiss kaevatud välja, — kõik liiv keend ja kihand kui tuline, kuid poiss olnud juba hingetu. Añdrõks seletand, ta tulnuvat varem koju, poisikene jäänuvat veel kaevama. Aga säälsamas ta naine va Trin saand terveks. — 1 Kr 128 — 2 Pr [7:] (Tjah, mees seletab küll, et ta tulnud varem ära, et poiss ise komisend vist liiva alla (nagu see tõepoolest küllap olnudki), aga kes seda usub! liiati kui mehe surev naine just siis hakkab paranema, — kohe need kaks juhuslikult ühtesattuvat sündmust seotakse üksteisega kausaalsesse sõltuvusse ja väidetakse veendunult: näh, poisi hing anti ju kuradile! — Teiseltpoolt ei ole võimatu, et ebausklik mees, kes omateada vast tarvitandki kuradi “abi” ja “nõidund” üht-teist, et tema viis taas naise haiguse kausaalsesse rippuvusse kuradi hingenõudmisest ja vaimupimeduses tõesti tahtsiki hukata teist hinge, et päästa naist. — Ja nõnda saabki nõiduse ja üldse ebausku ühesks suurimaks põhjustajaks häda või õnnetuse tõeliste põhjuste mitteteadmise (mis teati vanasti eriti haiguste reaalseist põhjustist!) ning hoopis väärade järelduste tegemine näilise ühtesattuvuse mõjul).

KURAT KIUSAB ARMULEIVA KOJUTOOJAT

Pizas või Lūz-külas olnud keegi poiss, kes tahtnud kangeks kütiks saada. Selleks varastand ta kirikus armulaual olles sakramendi leiva, “jumalaleiva”, ära, teind sellega mitu muud kunsti läbi: tulnud teda pista läbi tormist lõhkimurtud puu avause jne. (lähemalt ei mäleta) (“Jumalaleivast” vt. § 161). Siis saandki temast osav pussimees, hirmus hää laskja.

Ainult pärastpoole hakand teda kurat ära vedama. Kord kirikust välja tulles pannud karjuma, et kurat teda jõkke veab. 6—8 meest haarand tast kinni ja suure vaevaga saand jõe poolt eemale kiskuda ning koju tuua. — Ir (< Ii) Lnb 701 (2).

KURADI VÄLJAAJAMINE LÄÄNE-LIIVI “SUURNÕIAST”

(A. 144 + 139 + 143)

(4 varianti (lvL): 1 L [68] (Jutustuse teist osa vt. § 167), 2 L [113:] — 3 Pz Set, 4 Pz 7.

I A Forš Pētõr, suur nõid, toond seitse armuleiba kirikust koju (1, 2) ja läind hulluks, tükkind end pooma ja uputama (1) (Võib olla tõesti, et üheks hullumise põhjuseks oli ebausklik hirm, tingitud armuleibade kojutoomisest, mispärast mees hakkas nägema kõikjal kuradeid ja tükkis end pooma, kuni pihtis lugu papile ja sai sellelt õnnistuse, mis andis talle tagasi südamerahu, — arvatavasti selline ongi tegelik alus käesolevale nõialoole).

- B Forš Pētōr, suur kuradi palgaline, kaevand surnuaial ristid välja ja pannud sinna toorest liha alla (3).
- C Forš Pētōr olnud suur nõid ja teind kõigile halba, kuni Bēl't'a (L) peremees sõitnud Altšvangõ katoliku preestri manu, kes pannud Foršile kuradi selga (4) (Vt. § 162).
- II a Öösel ukсед paugatand lahti, ja kurat tulnud teda kiskuma (3), tahtnud tassida ta toast kõige voodiga (4).
- b Forš karjund: "Pidage mind, nüüd kurat viib ära!" (3).
- III A Siis laupäeva öösel va Forš võtnud kaks meest kaasa (3), ja need kaks meest toond ta Piza kiriku manu (3, 4) jumalat paluma (3) ~ et papp paluks tema eest jumalat (4).
- B Kui teda viidud papi manu, siis kurat ajand ja kiskund teda taga hirmsasti. Üks inimene läind ees, ja Forš pidand astuma just esimese jälgesse, kuna taga käind taas teine inimene paludes ja riste tehes. Nende järel olnud hall võõras — kurat (2).
- C Jutustaja enda isa ise näind tee pääl: üks mees sõitnud Piza poole, kägistand end kurgust; naine palund, ärgu ta nii tehku, kuid mees pole saand parata, pidand kägistama. Nende vankri taga läind veel suur hall mees (1).
- IV A Kuid Pizas pappi pole olnud, siis viidud ta Rīnda papi manu (4).
- B Palumise pääle vaatamata kurat pole lasknud tend valla. Siis mindud Rīnda papi juurde, et see paluks tema eest (3).
- V a Kui nad läind jõe veerest mööda, siis kurat tahtnud kiskuda Forši vägisi jõkke (3, 4).
- b Forš haarand mõlema käega pedaja ümbert kinni ja karjund "pidage, pidage! (3, 4) nüüd viib mu jõkke!" (4).
- c Teed mööda sõidetud ühe hällilapsega, sõidetud ristima (3, 4). Siis Forš karjund kuradile, jätku see tema, võtku see, kes järele tuleb (3) ~ võtku see laps (4).
- d See laps olnudki surnud (3, 4), vaht suust väljas (3). Kuid kurat seda pole tahtnud: papp palund, ja laps saand taas ellu, kuna Foršil kurat olnud ikka seljas (3).
- VI A a Piza papp Hillner küsind Foršilt, miks kurat teda kisub, kägistab ja sunnib enespoomisele ning uputamisele, nii et naine peab takistama teda (1).
- b Siis Forš pihtind, ta toonuvat seitse armuleiba kirikust ära, ja andnud need papile tagasi (1).
- c Papp õnnistand teda ja lasknud süüa need seitse leiba ära (1, 2), andnud veel kaheksandagi süüa (1), — siis Forš saand taas arukaks inimeseks (1, 2).
- B Rīnda papp palund jumalat, et kurat läheks ära, ja siis kurat pole tulnud enam Forši manu (4).
- C Kaks meest võtnud piibli ja lugend seda seni, kuni kurat läind mis paukund (3).
- VII a Aga veel pärast ki Forš joosnud kohe toast välja, kui hakatud kõnelema nõidusest (2).
- b Ja kaarte mängides ta öelnud aina "ü sa foiš" (see tähendavat "väga ruttu"), — sellest ta saandki oma nime (1).

Mitte ainult nõial endal pole kuradiga tegu oma hinge pärast, vaid ka kaasinimesil on küllalt sekeldusi küll tülitama tükkiva kuradi, küll nõia laiba ja selle matmisega, ja oi, milliseid imesid on siin mõnikord nähtud. — Nõia laibaga juhtub nimelt sageli seda, et loomad kisuvad ta puruks (L, Pr). Näe, Vaid-külas, Zuolikõ-talus üks nõid surnud ära, ja ta laip viidud aita, kuid kassid kiskund ja närind ta näo puruks (KI 17 = S. 147). Laip ise ei püsi mõnikord puusärgis: Lūž-külas va nõia Pētōr, kel olnud need talmut'id (vt. § 159), surnud ära, kuid ta pole magand puusärgis, vaid kurat kiskund teda säält välja; toodud papp sinna, kes pühitsend laiba, — siis see jäänd puusärki magama, ja teda saadud matta (L 31 = S. 147). Juba varem, surnute päätükis (§ 98, LRU II 45), esiteti ms. (arvatavasti saarlasilt kuulnud) muistend sulasest, kes viib kalmistule oma peremehe laipa ja peab põgenema puusärgist väljahüppava musta koera eest puu otsa, kuna koer kaabib puu juured katki, ka teise ja kolmandagi puu, kuni metsavaht ta hõbekuuliga surmab (vrđl. FFC 25, S. 3). Ja kuradi päätükis (vt. § 131, LRU II 190 jj.) kõneldi öisest teekäijast, kes satub kummalisele pulmapeole ja tunneb mõrsjas oma talu perenaise, kusjuures teisel hommikul selgub, et perenaine poond enda öösel üles. Lisagem lõppu veelgi paar nõia surma käsitlevat hirmulugu. —

NÕIA SURRES, KURAT TULEB KA OMA RAHA JÄRGI

(S. 145)

Üks kuraditeenija peremees uppund ära. Siis olnud hirmus torm, hiiling käind üle maa. Samal ajal kui nõid uppund, ratsutand nõia tallu mustal täkul üks must mees ja nõudnud perenaiselt aida võtit, läind aita ja võtnud kõik peremehe raha ära, öelnud lõpuks, aida seinapraos olevat veel üks rahatükk, võtku perenaine see ka välja ja andku temale. Perenaine leidnud säält tõesti raha ja andnud mustale. Siis see astund oma täku selga ja ratsutand minema. Mindud vaatama tagantjärgi, kuhu ta läheb. — Veerand versta talust eemal olnud suur auk, Bēm-auk, —sinna auku ratsanik vajund järsku ära kõige täku ja

rahaga. Tulnud koju tagasi ja saadud kuulda, et just samal ajal peremees uppund ära ja et see olnud siis eihüva selle raha järel, mille ta ise kadunule korjand. —V 157.

KURAT KÄSEB KORISTADA PUUSÄRGIST ARMULEIVAD (S. 139 + 145)

Keegi mees andnud oma hinge kuradile: armulaua ta käind küll, aga armuleivad toond koju ja pannud ühte karbikesse. Selle karbikese ta ise elu ajal juba peitnud oma puusärgi päetsisse, ja kui pärast surma ta laip tõstetud puusärki, siis keegi pole teadnud, et jumalaleibu on surnu pää all.

Kui surnukeha viidud kalmistule, siis tee pääl tulnud vastu kole suur tuul, et puud puha paindud, ja tuul öelnud, võetagu see armuleibade karp surnu pää alt ära. Keegi läind, võtnud siis ära. Kohe kurat tõmmand ka surnu puusärgist välja, nii et mehel puha ajugi pudened pääst välja, ja kadund kõige surnuga teadmata kuhu. — Sr 113 (Vrdl. LP VII 146/9 ja Šmits, LPT III 87/92 (4)).

Aga isegi hauas pole nõial rahu (Vrdl. ka LRU II 224, § 136: kassid kratsivad isegi nõia surnud naise laibal näo katki (Sr, LP VII 794, 16)). —

SURNUD NÕID KUMMITELEMAS (S 147)

Kui jutustaja ema olnud pisikene plika, siis ta kuulnud oma vanemalt lugu, kuis surnud ära tuntud nõid, vana Löks-talu (V) peremees. — Ta laip toodud kalmistule, kuid kirikuõpetaja pole luband matta tend surnuaida, sest ta olnuvat kuradi ori. Siis laip viidud Tuom-talu (Ir) metsa, maetud ühe männi alla ja tehtud männile rist pääle. — Hiljem inimesed näind, kuis säääl liikund kirju ilma päata härg, mõirand ja ehmatand möödaminejaid (jutustaja imestab ise, kuis härg saand ammuda, kui ta olnud ilma päata). 1921. aasta suvel jutustaja ühes kaaslastega läind otsima seda kohta, kuid pole leidnud mändi üles ja tulnud tühjalt koju. Öösel aga vana Löks ilmutund unes jutustajale ja näidand koha, kus ta on: “Sina otsisid ju säääl,” öelnud “aga mina olen ju siin !” Vana ise olnud männi otsas üleval ja suitsetand piipu. — Kr 135.

Sellised päätu härja kollitelud ja unenäod surnuist juhivad meid juba tüübiliste kodukäijate ja üldse kummituslugude fantaasiarikkasse maailma, — muutuvadki ju just enne kõike nõiad ja halvad surnud kollitelijaiks (vt. § 98, LRU II 45), usutaksegi ju, et nõiamoorid moonduvad pärast surma kitseks, võlud lehmeks (Kr), arvataksegi ju, et isegi kummaline külming pole muud kedagi kui surnud nõid (vt. § 117, LRU II 136). Ning jälle seisame vana tuttava massiloomingu aksioomi ees, et erakordset elu elanu saatus on veel pärast surmaga erakordne, millisele kujutelmale võlgnemegi suure hulga rahvaluule jubedast produktsioonist.